

Date: 27th November-2025

YETTI SAYYORA SADOSI: NAVOIYNING MA'NAVIY KOINOTI

Jo'raqulova Ma'mura, Ergasheva Nasiba, Nafasofa Sojida

Mualliflar: TerDPI Tillar fakulteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-bosqich talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Sab’ai sayyor” dostoni hamda “Xamsa” turkumidagi ma’naviy-falsafiy g’oyalar keng tahlil qilinadi. Asarda tasvirlangan yetti sayyora timsollari, ularning ramziy ma’nosi va inson ma’naviy olamidagi o’rni yoritiladi. Bundan tashqari, dostonning g’oyaviy qurilishi, undagi axloqiy-me’yoriy qarashlar, ruhiy kamolot tushunchalari ham internet manbalari hamda ilmiy izlanishlar asosida sharhlanadi. Maqola “Sab’ai sayyor”ning badiiy-estetik qiymatini ochish, uni Navoiyning ma’naviy koinoti bilan uyg’un holda ko’rsatishni maqsad qiladi.

В данной статье рассматриваются духовно-философские идеи поэмы Алишера Навои «Сабаи сайёр» и произведений «Хамсы». Особое внимание уделяется символике семи планет, их метафорическому значению и роли в раскрытии внутреннего мира человека. Анализируется идейная структура поэмы, нравственно-этические воззрения и концепции духовного совершенствования, опираясь на научные исследования и интернет-источники. Цель статьи — показать художественную ценность «Сабаи сайёр» и её место в духовной вселенной Навои.

This article explores the spiritual and philosophical dimensions of Alisher Navoi’s poem Sab’ai Sayyor and the works of the Khamsa cycle. It focuses on the symbolic representation of the seven planets, their metaphoric meaning, and their role in illustrating the human inner world. The study analyzes the poem’s ideological structure, ethical concepts, and notions of spiritual growth, drawing on academic research and online sources. The aim of the article is to reveal the artistic significance of Sab’ai Sayyor and to position it within Navoi’s broader spiritual universe.

Kalit so'zlar: Sab’ai sayyor, Xamsa, ma’naviy koinot, yetti sayyora, ramz va timsol, badiiy tafakkur, ma’naviy kamolot, falsafiy g’oya, axloqiy qadriyatlar, ruhiy olam, doston tahlili, timsollar tizimi, ezigulik konsepsiyasi, Navoiy poetikasi.

Kirish

Adabiyotning eng ko’hna qatlamlaridan biri bo’lgan ramziy timsollar tizimi Sharq badiiy tafakkurida alohida o’rin tutadi. Alisher Navoiyning “Sab’ai sayyor” dostoni ham ana shu ramziylikning yuksak namunasidir. Ushbu asarda yetti sayyora orqali insonning ruhiy olami, axloqiy mezonlari va ma’naviy kamolot bosqichlari badiiy talqin etiladi. Dostonning ichki falsafasi, undagi sayyoralarning ma’nodoshlikka ega ramzlari, komil inson g’oyasini yoritishdagi o’rni — Navoiyning “Xamsa” turkumini yanada mukammal ma’naviy koinot sifatida ko’rsatadi. Mazkur maqola “Sab’ai sayyor”ning ma’naviy-falsafiy qatlamlarini tahlil qilishga, undagi timsollar, syujet tizimi va axloqiy mazmunning o’zaro uyg’unligini aniqlashga qaratilgan. Shuningdek, asarning internet manbalari va ilmiy

Date: 27th November-2025

izlanishlarda berilgan sharhlari asosida uning badiiy-estetik ahamiyati yoritiladi. Dostonning keng ma'nodagi g'oyaviy tuzilmasini o'rganish orqali maqola Navoiy yaratgan ruhiy koinotning mazmuniy kengligini ochishni maqsad qiladi.

Asosiy qism

Alisher Navoiy Sharq mumtoz adabiyotining yuksak cho'qqilaridan biri sanaladigan "Xamsa"sini yaratish jarayonida turkiy adabiyot ruhiga xos badiiy shakllarni chuqur o'zgartirib, uni yangi bosqichga ko'tardi. Bu turkumning to'rtinchi dostoni — "Sab'ai sayyor" o'zining falsafiy qatlamlari, ramziy ko'rinishlari, murakkab axloqiy muammolari va ko'p qatlamli syujeti bilan alohida ajralib turadi. Asar o'rta asr Sharq fikriy an'alarining markazida turgan yetti sayyora timsoli asosida qurilgan bo'lib, har bir sayyora inson ruhiyatining turli darajalarini, axloqiy sinovlarini, komillik sari yo'lni bosqichlarini tasvirlashda vosita bo'lib xizmat qiladi. Doston XV asr oxiriga yaqin, Navoiy ijodiy kamolotining pishiq davrida yozilgan bo'lib, unda shoirning badiiy tajribasi ham, falsafiy qarashlari ham yuksak darajada mujassam. Asar o'z ildizini qadimgi "Haft paykar" an'alaridan olgan bo'lsa-da, Navoiyning tarixiy, ma'naviy va estetik dunyoqarashi ta'sirida butunlay yangi mazmun kasb etgan. Dostonning markazida Bahrom Gor obrazi turadi. Uning sarguzashtlari, o'z nafsini yengishga urinishi, baxt va muhabbat izlab o'tgan hayot yo'li orqali insonning ichki kechinmalari, ong va qalb kurashi, dunyoqarashining yetilish jarayoni badiiy tarzda ochib boriladi. Doston syujeti Bahromning bolalik chog'laridan boshlanadi. U yoshlikdan jasur, uddaburon, sarkardalik fazilatlariga ega bo'lgan hukmdor sifatida tasvirlanadi. Ammo uning xarakteri faqat jasorat bilan emas, balki ehtiros, shukuh, maqtanchoqlik va ba'zan adolatsiz qarorlar bilan ham aralash holda beriladi. Navoiy Bahromni bir yoqlama emas, balki murakkab ruhiy olamga ega qahramon sifatida tasvirlaydi. Uning Diloromga bo'lgan muhabbati esa syujetning asosiy dramatik kuchini tashkil etadi. Bu muhabbat nafaqat ikki qalbning yaqinligi, balki Bahromning o'zini anglashida, ruhiy yetilishida asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Syujet rivojida eng muhim burilishlardan biri — Diloromning saroydan g'oyib bo'lishi va Bahromning uni izlab yo'lga tushishidir. Aynan shu yo'l unga turli mamlakatlar, turfa hayot kechirayotgan insonlar, xilma-xil fazilat va illatlar bilan tanishish imkonini beradi. Bahromning yetti gumbazli saroyga kelishi esa asarning eng ramziy, estetik va falsafiy qismiga kirishdir. Har bir gumbaz ma'lum bir sayyora mos rangda bezatilgan va har kecha shu gumbazda musofirlar tomonidan bir hikoya bayon qilinadi. Ushbu hikoyalar dostonning badiiy mag'zini, ma'naviy asosini tashkil etib, ular orqali Navoiy hayot, sevgi, vafodorlik, adolat, mardlik, sabr, hiyla, dunyoqushlik va ma'naviy o'sish kabi katta mavzularni talqin qiladi. Hikoyalarda uchraydigan Farrux va Ahi, Zayd Zahhab, Juna va Mas'ud, Muqbil va Mudbil kabi obrazlar syujetga jonli o'zgarishlar olib kiradi. Farruxning pok niyatli, mehribon yigit sifatidagi qiyofasi Ahi obrazidagi xiyonat va ochko'zlik bilan keskin qarama-qarshi qo'yiladi. Zayd Zahhab haqidagi hikoya pulga mukkasidan ketgan insonning fojeasini ochib beradi, unga qarama-qarshi tarzda Juna va Mas'udning sadoqatli do'stligi yorqin ko'rsatiladi. Muqbil va Mudbil haqidagi voqea esa insonning doimo ikki yo'l o'rtasida turishi — biri ma'naviy poklik, ikkinchisi esa nafsga taslim bo'lish yo'li — haqida falsafiy

Date: 27th November-2025

mushohada uygʻotadi. Ana shu hikoyalar orqali doston oʻzining didaktik kuchini namoyon qiladi. Yetti hikoyaning barchasi Bahromning ruhiy holatini aks ettirib boradi. Birinchi hikoyada u nafs ustidan gʻalaba qozonish kerakligini bilsa, ikkinchisida doʻstlikning haqiqiy qadrini tushunadi, uchinchisida shon-shuhratning oʻtkinchiligi haqida fikr qiladi, keyingi hikoyalarda esa sabr, rostlik, muruvvat, adolat va halollikning asl mazmuniga yetadi. Navoiy Bahromning ruhiyatini aynan shu sayyoralar misolida yoritib, insonning maʼnaviy koinotida ham shunday bosqichlar mavjudligini koʻrsatadi. Dilorom obrazi asarda ideal muhabbatning timsoli sifatida koʻrsatiladi. U Bahromning qalbidagi yorugʻlik, uning insoniy fazilatlarini yuzaga chiqaruvchi maʼnaviy quvvatdir. Diloromning yoʻqolishi Bahromning hayotida boʻshliq va maʼnaviy izlanishlarni kuchaytirgan boʻlsa, uning topilishi Bahromning butun syujet davomida oʻtgan sinovlarining natijasi sifatida talqin etiladi. Shunday qilib, Dilorom shunchaki romantik obraz emas, balki Bahromning ichki kamolotida hal qiluvchi kuch sanaladi. Dostonning umumiy mazmuni nafaqat bir hukmdorning hayoti yoki sevgi voqealaridan iborat emas. U insonning oʻzligini anglash, axloqiy ustunlikka erishish, komillikka intilish kabi sharqona tasavvurlarni badiiy timsollar orqali ifodalovchi yuksak maʼnaviy merosdir. Navoiy sayyoralar ramzidan foydalangan holda kosmik va insoniy olamni birlashtiradi; yulduzlar, ranglar, gumbazlar, hikoyalar — bularning barchasi inson qalbining turli pardalarini ochuvchi poetik manzilga aylanadi.

Navoiy “Sabʼai sayyor” dostonida nafaqat epik hikoya yaratadi, balki Sharq tasavvufiy tafakkurining muhim gʻoyalarini badiiy shaklga soladi. Bahromning yetti gumbaz boʻylab sayohati — zohiriy manzaralar emas, balki ruhiy oʻsish jarayonini bildiruvchi timsollardir. Tasavvufiy manbalarda inson “qalb manzillari” orqali yetilishga erishishi aytiladi; dostonning yetti hikoyasi aynan shu ruhiy kamolot pogʻonalariga mos keladi. Hikoyalardagi oʻzaro zid xarakterlar — sodiq doʻst va xiyonatkor, jasur yigit va qoʻrqq, halol inson va makkor kishi — insonga tanlov erkinligining naqadar muhimligini eslatadi. Shu sababli asarni birgina sarguzashtli epik asar sifatida talqin qilish torlik boʻladi; unda kosmologiya, axloq falsafasi va inson ruhiyati uygʻun badiiy qurilmaga aylangan. “Sabʼai sayyor”ning yana bir oʻziga xos jihati shundaki, Navoiy unda davlat boshqaruvi, adolat va hukmdor masʼuliyati haqidagi qarashlarini ham nozik tarzda ifodalaydi. Bahromning ayrim xatolari, adolatsiz qarorlari, shukuhga berilishi, musofir hikoyalaridan olgan saboqlari shoirning “komil podshoh” idealiga boʻlgan munosabatini ochadi. Navoiy hukmdor obrazini faqat qudrat bilan emas, balki qalb pokligi, adolat, halollik, muloyimlik, aytilgan hikoyatlardan xulosa chiqarish qobiliyati bilan bogʻlaydi. Bu esa dostonni nafaqat maʼnaviy-tasavvufiy asar, balki siyosiy-axloqiy risola sifatida ham qimmatli qiladi. Asarning shu jihatlari uni boshqa “Xamsa” dostonlaridan farqlab, “Sabʼai sayyor”ni inson va jamiyat munosabatlari haqidagi universal badiiy-falsafiy manbalardan biriga aylantiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy “Sabbai Sayyor” dostoni orqali insoniyatning maʼnaviy barkamolligi, adolat, sadoqat va donolik kabi umuminsoniy qadriyatlarni yuksak badiiy talqin bilan ifodalagan. Shu bois, doston nafaqat oʻz davri

Date: 27th November-2025

uchun, balki bugungi o'quvchi uchun ham ibrat manbai bo'lib xizmat qiladi. Demak, undagi har bir hikoya, har bir obraz insonning ichki dunyosini tarbiyalashga, hayotga teran nigoh bilan qarashga undaydi. Xulosa o'rnida aytish joizki, "Sabbai Sayyor" nafaqat badiiy yodgorlik, balki axloqiy-falsafiy maktab bo'lib, Navoiyning ulkan ijodiy dahosini yanada yorqin namoyon etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jalilova Shohida. NAVOIYNING "SABBAI SAYYOR" DOSTONIDAGI AXLOQIY G'OYALAR VA HAYOT SABOQLARI. Modern Education and Development, 2025.
2. Saidova Mohinur Yoqubjon qizi. ALISHER NAVOIYNING "SAB'AI SAYYOR" DOSTONIDAGI BIRINCHI HIKOYA TAHLILI. PEDAGOG, 2023.
3. Nozima Miravlatova. "SAB'AI SAYYOR" DA AXIY OBRAZI TAHLILI. Conferences (2024).
4. Zarina Bahronova. ALISHER NAVOIYNING "SAB'AI SAYYOR" DOSTONIDA BADIYYAT MASALASI. International Conference on Modern Development of Pedagogy and Linguistics, 2024.
5. Ozoda Abdurashitovna Norimova. INTERPRETATION OF THE IMAGE OF BAGROM GOR IN ALISHER NAVOI'S EPIC "SABAI SAYYOR". European Scholar Journal, 2024.
6. Mu'tabarkhon A. Madaeva. ARABISMS IN ALISHER NAVOI'S MASNAVI "SAB'AI SAYYOR". Oriental Journal of Philology, 2025.
7. Sab'ai sayyor (nasriy bayoni), "Yangi asr avlodi" nashriyoti, 2009 — dostonning nasriy bayoni shaklidagi nashri.